

IV. SPRAWOZDANIA I KOMUNIKATY

V MIĘDZYNARODOWY KONGRES PRAWA PRACY I ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO W LYONIE (18—122 WRZEŚNIA 1963)

Inicjatorem Kongresu było Międzynarodowe Towarzystwo Prawa Pracy i Zabezpieczenia Społecznego (Société Internationale de Droit du Travail et de la Sécurité Sociale). Protektorat nad Kongresem objęli: rząd francuski, minister pracy i zabezpieczenia społecznego Francji, dyrektor Międzynarodowego Biura Pracy i Prezes Międzynarodowego Towarzystwa Zabezpieczenia Społecznego. Organizatorem Kongresu był Instytut Prawa Pracy i Zabezpieczenia Społecznego Uniwersytetu Lyońskiego, kierowany przez prof. A. Brun. Kongres obradował w Pałacu Kongresów w Lyonie, a w dniu 20 IX — w Pałacu Inwalidów w Saint-Etienne. W Kongresie uczestniczyło ponad 400 delegatów z 46 krajów ze wszystkich kontynentów. Na podkreślenie zasługuje fakt uczestniczenia w Kongresie tego rodzaju po raz pierwszy przedstawicieli 11 krajów afrykańskich. W porównaniu z poprzednim kongresem, który odbył się w Brukseli w 1958 r., nastąpił znaczny wzrost liczby uczestników (o około 80) oraz krajów przez nich reprezentowanych (o 14). (Por. notatkę sprawozdawczą w Ruchu Prawniczym i Ekonomicznym z 1958 r., nr 4, s. 348—350). Świadczy to o wzroście znaczenia prawa socjalnego w świecie i wzroście zainteresowania nim nie tylko wśród pracowników nauki, lecz także wśród działaczy związkowych, pracodawców oraz prawników praktyków. Wszystkie kategorie tych osób były reprezentowane na Kongresie Lyońskim, podobnie jak to miało miejsce na kongresach poprzednich. Delegacja polska wystąpiła w składzie pięcioosobowym pod przewodnictwem prof. dra W. Szuberta (UŁ). W skład delegacji weszli poza nim: prof. dr A. Szpunar (UŁ), prof. dr W. Jaśkiewicz (UAM), H. Borkowski (dyrektor Biura Ustawodawstwa Pracy CRZZ) oraz dr K. Kąkol (redaktor naczelny czasopisma Prawo i Życie). Z krajów socjalistycznych poza Polską uczestniczyły: Czechosłowacja, Jugosławia i Węgry. Z pozostałych krajów socjalistycznych, do których zostały wysłane zaproszenia, m. in. do ZSRR, delegaci nie przybyli. A trzeba przy tym podkreślić wzrost zainteresowania socjalistycznym prawem pracy w krajach kapitalistycznych, co znalazło swój wyraz w wypowiedziach na Kongresie oraz sprawozdaniu Prezesa MTPP i ZS, jak i w wypowiedzi przedstawiciela MBP.

Na Kongres zostały przygotowane na podstawie około 50 referatów krajowych 4 referaty generalne:

1. Stosunki wewnętrzne między związkami zawodowymi i ich członkami — prof. Clyde Summers (USA);
2. Rozstrzyganie sporów związanych z wykonywaniem władzy dyscyplinarnej pracodawcy, łącznie ze zwolnieniem z pracy — prof. G. H. Cammerlynck (Francja);
3. Odpowiedzialność cywilna pracownika wobec pracodawcy, towarzyszy pracy oraz osób trzecich — prof. A. Szpunar (Polska);
4. Stosunki między pracodawcą a instytucjami zabezpieczenia społecznego

w związku z wypadkami przy pracy oraz chorobami zawodowymi — prof. M. Tissembaum (Argentyna).

Poza tym referaty na powyższe tematy zostały nadesłane przez Międzynarodowe Biuro Pracy oraz przez Międzynarodowe Towarzystwo Zabezpieczenia Społecznego.

Największym zainteresowaniem kongresistów cieszył się temat pierwszy. Już sam referent generalny podkreślił w swoim referacie, że „szczególne zainteresowanie tematem jest związane ze szczególną rolą związków zawodowych w organizacji społeczeństwa demokratycznego oraz ich wpływem na życie poszczególnych robotników”; „Związek zawodowy zaangażowany jest przede wszystkim w układach zbiorowych pracy, w których regulowane są warunki pracy i przez które związek zawodowy sprawuje praktyczną kontrolę nad indywidualnymi umowami o pracę. Związek w demokratycznym ustroju staje się tak potężną siłą, uzależniająca od siebie poszczególnych członków, że zagadnienie praw członków w ich wewnętrznych stosunkach ze związkiem i jego organami nabiera szczególnego znaczenia”. Referat skoncentrował się na czterech głównych zagadnieniach: 1. Jaki jest zakres kontroli związkowej nad jednostką i jak mocno jest ona związana decyzją związkową?, 2. w jakim stopniu można mówić o swobodzie wyboru jednostki w zakresie podporządkowania się kontroli związkowej, 3. jakie prawa przysługują jednostce w zarządzaniu związkiem, w podziale korzyści majątkowo-socjalnych między członków itd., 4. w jakim rozmiarze związek może wymagać od swoich członków politycznego konformizmu albo zmuszać członków do przynależności do określonych partii politycznych lub politycznych poczynań związku? Referent ograniczył się do analizy stosunków między związkami zawodowymi a ich członkami tylko w krajach kapitalistycznych, nie wykorzystując nadesłanych referatów krajowych z państw socjalistycznych. Nie stawiał zresztą on sobie zadania przedstawienia całości problematyki w ujęciu komparatystycznym. Jego zadaniem, jak sam to wyraził, było wskazanie problematyki i uzasadnienie potrzeby i możliwości badań stosunków między związkiem a członkami przy możliwie pełnym uwzględnieniu wszystkich czynników i warunków danego kraju. Wypowiedzi dyskusantów z krajów socjalistycznych (m. in. z Polski — dra Kąkola i dyr. Borkowskiego) wyszły poza problematykę zakreśloną ramami referatu i były jego znacznym uzupełnieniem, co zostało podkreślone z uznaniem przez referenta generalnego w jego końcowym przemówieniu. Wypowiedzi te zajęły się głównie udziałem związków zawodowych w demokratyzacji życia wewnątrz zakładu pracy, w współzarządzaniu przedsiębiorstwami przez organy samorządu robotniczego, rolą rad zakładowych w kształtowaniu właściwych stosunków między pracownikami a podmiotami zatrudniającymi, w kształtowaniu prawa pracy, regulowaniu warunków pracy i płacy w trybie porozumień normatywnych itd.

Prof. Cammerlynck zajął się we wstępie swego referatu zagadnieniem źródła władzy dyscyplinarnej pracodawcy w ujęciu genetycznym, przedstawiając dwa ścierające się stanowiska w nauce prawa pracy: koncepcję umowną oraz koncepcję instytucjonalną; doszedł do konkluzji, że współczesne ustawodawstwa, opierając się w dużej mierze na koncepcji umowy, ulegają także wpływowi koncepcji instytucjonalnej. Po przedstawieniu źródeł władzy dyscyplinarnej pracodawcy w znaczeniu formalnym (ustawa, układ zbiorowy pracy, regulamin pracy), pojęcia deliktu dyscyplinarnego i sankcji, referent zajął się centralnym problemem, jakim jest obrona pracownika obwinionego przed arbitralną decyzją pracodawcy wymierzającą go sankcję. Na czoło wysunął skargę sądową — klasyczny i, jego zdaniem, najbardziej skuteczny środek w rękach pracownika, jednakże z tym zastrzeżeniem,

że droga sądowa ustępuje przed drogą „związkową” w tych krajach, gdzie związki zawodowe są silne (np. w krajach anglosaskich). Nie docenił natomiast referent znaczenia drogi „wewnątrzzakładowej” w postaci rozstrzygnięcia sporów tego typu przez przedstawicielski organ załogi albo organ mieszany o charakterze parytatywnym, na co natomiast zwrócono uwagę zarówno w sprawozdaniu MBP, jak i w referatach krajów socjalistycznych. Chociaż referent generalny skrupulatnie starał się uwzględnić materiał zawarty w referatach krajów socjalistycznych, to nie zwrócił należytej uwagi na uprawnienia pracownika, kwestionującego zasadność rozwiązania umowy o pracę bez wypowiedzenia z winy pracownika (tzw. dyscyplinarnego zwolnienia). Koniecznym w tym przedmiocie uzupełnieniem była wypowiedź prof. Szuberta, który zajął się zwłaszcza roszczeniem o przywrócenie do pracy.

Prof. Szpunar w swoim związłym referacie jasno przedstawiającym skomplikowaną problematykę o charakterze przeważnie cywilistycznym doszedł do następujących konkluzji: 1. Odpowiedzialność pracownika wobec pracodawcy uregulowana jest w zasadzie przez prawo cywilne (zobowiązaniowe); w większości natomiast krajów socjalistycznych — przez prawo pracy, które zawiera odrębne instytucje prawne. 2. Odpowiedzialność ta jest odpowiedzialnością kontraktową. Analiza umowy o pracę pozwala na ustalenie zobowiązań pracownika takich, jak obowiązek świadczenia pracy, podporządkowanie się autorytetowi szefa przedsiębiorstwa itd. Każde uchybienie tym obowiązkom, przynoszące szkodę pracodawcy, pociąga za sobą odpowiedzialność kontraktową. Ciężar dowodu winy w wadliwym wykonaniu umowy obciąża wierzyciela. 3. Ogólnie jest przyjęte, że pracodawca może wystąpić ze skargą w zakresie odpowiedzialności deliktowej przeciw pracownikowi. Poza Francją ma prawo wyboru skargi. 4. Znaczenie praktyczne tej odpowiedzialności nie jest jednak duże. Skargi są rzadkie, jeżeli nie wyjątkowe. Szkodą wyrządzona pracodawcy jest często zbyt wielka, żeby pracownik mógł ją naprawić. Pracodawca zadawała się najczęściej zwolnieniem pracownika, który nie wywiązał się ze swego zobowiązania. 5. Derogacja reguł prawa powszechnego idzie w kierunku ulżenia sytuacji pracownika aż do całkowitego uwolnienia go od obowiązku wynagrodzenia szkody. Orzecznictwo także sprzyja pracownikowi. Ustala ono np., że dla odpowiedzialności pracownika potrzebna jest wina szczególna (kwalifikowana). 6. Odpowiedzialność pracownika wobec towarzyszy pracy jest deliktowa. We wszystkich krajach ustawodawstwo dotyczące wypadków przy pracy zmodyfikowało znacznie lub uchyliło reguły odpowiedzialności cywilnej. 7. Wobec osób trzecich odpowiedzialność pracownika jest wyłącznie deliktowa, oparta na osobistej winie. Skarga rzadko jest kierowana przeciw pracownikowi z racji małej wypłacalności pracowników. Wypłacalny, a najczęściej ubezpieczony pracodawca pokrywa odpowiedzialność pracowników wobec osób trzecich. Praktyka sądowa często opowiada się przeciw skardze ubezpieczającego przeciw pracownikowi. 8. Ogólna konkluzja: w większości przypadków pracownik winny niewykonania obowiązku w czasie wykonywania pracy nie będzie obciążony obowiązkiem całkowitego naprawienia wyrządzonej szkody.

W dyskusji nad referatem jeden z uczestników Kongresu (NRF) wystąpił z poglądem, że w krajach socjalistycznych instytucja odpowiedzialności majątkowej pracowników straciła swój charakter cywilnoprawny i została zastąpiona odpowiedzialnością dyscyplinarną. Nie jest to zgodne z prawdą i rzecz polega na nieporozumieniu. W ZSRR oraz w krajach, które w analogiczny sposób rozwiązały to zagadnienie, wykształciła się swoista instytucja prawa pracy pod nazwą ograniczonej odpowiedzialności materialnej. W sposób bardziej zgodny z podstawowymi zasadami prawa pracy, a mianowicie zasadą obciążenia ryzykiem produkcyjnym i gospodarczym

podmiotu zatrudniającego oraz z zasadą ochrony zarobków pracowniczych ograniczono zakres odpowiedzialności majątkowej pracownika. Wszakże, jeśli szkoda powstała w wyniku przestępstwa lub z nierozliczenia się z powierzonych wartości majątkowych, wówczas pracownik odpowiada według zasad odpowiedzialności cywilnoprawnej, a więc zgodnie z zasadą ochrony własności społecznej. Prof. Szpunar w swoim przemówieniu końcowym w odpowiedni sposób skwitował wystąpienie zachodniemieckiego dyskutanta. Dodać trzeba, że w Polsce odpowiedzialność majątkowa pracowników opiera się w dalszym ciągu na zasadach kodeksu zobowiązań, co wcale nie jest rozwiązaniem idealnym.

Prof. Tissenbaum zagadnienie stosunków między pracodawcą a instytucjami zabezpieczenia społecznego, powstającymi w związku z wypadkami przy pracy oraz chorobami zawodowymi, przedstawił na szerokim tle rozwoju instytucji prawa cywilnego, prawa pracy oraz prawa zabezpieczenia społecznego w przedmiocie odpowiedzialności za wypadki. Stwierdził on na podstawie materiału prawnoporównawczego, że jesteśmy świadkami wzrostu gwarancji prawnych, mających na celu zapewnienie możliwie pełnego wynagrodzenia szkód poniesionych przez pracownika lub przez jego rodzinę wskutek wypadku w zatrudnieniu lub choroby zawodowej. Poszkodowany może dochodzić, prócz świadczeń socjalnych, odszkodowania od pracodawcy, jeśli świadczenia socjalne nie pokrywają w pełni poniesionych szkód. Między pracodawcą a instytucją zabezpieczenia społecznego mogą na tym tle powstawać różne stosunki prawne, a wśród nich obowiązek zwrotu ekwiwalentu świadczenia socjalnego przez pracodawcę na rzecz instytucji zabezpieczenia społecznego w przypadku, gdy pracodawca naruszy obowiązujące przepisy prawne w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy. Takie rozwiązanie przyjęto w Polsce, jeśli chodzi o uspołecznione zakłady pracy. Zagadnieniu temu poświęcił swoje wystąpienie prof. Szubert.

Z uznaniem trzeba podkreślić, że dyskusja utrzymana była w tonie rzeczowym i przebiegała w atmosferze wzajemnego zrozumienia i życzliwości. Zarówno w referatach generalnych, w sprawozdaniach MBP, jak i w wystąpieniach dyskutantów, a także w wystąpieniach oficjalnych przedstawicieli rządu francuskiego dominowało dążenie do znalezienia właściwych rozwiązań prawnych palących problemów socjalnych współczesnego świata.

Udział nauki polskiej w Kongresie był znaczny: jeden referat generalny, cztery referaty krajowe (I temat: H. Borkowski, II — prof. W. Jaśkiewicz, III — doc. A. Walas, IV — prof. E. Modliński), cztery głosy w dyskusji (na temat I — H. Borkowski i dr K. Kąkol, na temat II i IV — prof. W. Szubert). Delegacja polska spotykała się na Kongresie z sympatią uczestników i gospodarzy, o czym świadczy m. in. przyjęcie zorganizowane przez Towarzystwo Przyjaźni Francusko-Polskiej w Lyonie. Można powiedzieć, że wszystkie delegacje czuły się dobrze w Lyonie i we Francji, a to dzięki gospodarzom, którzy zorganizowali Kongres wzorowo, pamiętając nie tylko o jego stronie naukowej, lecz także o towarzyskiej i krajoznawczej. Uczestnicy Kongresu mieli również możliwość zwiedzić niektóre zakłady pracy w Lyonie. Na podkreślenie zasługuje niezwykła gościnność gospodarzy, a w szczególności zarządów miejskich Lyonu i Saint-Etienne. Kongres wypadł okazale, a jego dorobek ma znaczenie nie tylko naukowe, lecz także moralno-polityczne. Prawo socjalne jest bowiem dyscypliną, która łączy ludzi dobrej woli na całym świecie wokół pokojowej pracy nad polepszeniem warunków pracy i bytu ludzi pracy.

W części organizacyjnej Kongresu odbyło się kilka zebrań zarządu Towarzystwa oraz walne zgromadzenie członków, na którym wybrano nowy zarząd. Pre-

zesem został wybrany ponownie prof. Kahn-Freund (W. Brytania), a sekretarzami generalnymi dotychczasowi sekretarze generalni: prof. A. Bernstein (Szwajcaria) i R. Sodre (Brazylia). Prezesami honorowymi Towarzystwa zostali prof. A. Brun (Francja) i prof. H. C. Nipperdey (NRF). Z krajów socjalistycznych weszli ponownie do zarządu: prof. W. Szubert (Polska) oraz prof. Bochko-Perić (Jugosławia), a na wniosek prof. Szuberta — prof. L. Nagy (Węgry). Pozycja krajów socjalistycznych została w ten sposób wzmocniona w zarządzie Towarzystwa, ale nie odpowiada ona jeszcze roli, jaką prawo pracy i nauka tego prawa spełnia w świecie. Brak udziału Związku Radzieckiego w Towarzystwie daje się szczególnie dotkliwie odczuwać, jeśli się weźmie pod uwagę ogromny wkład tego kraju od czasu wielkiej rewolucji październikowej w dzieło zagwarantowania prawnego i materialnego warunków pracy i bytu ludziom pracy w tym kraju oraz wpływ radzieckiego prawa pracy na rozwój ustawodawstwa socjalnego innych krajów świata. Można chyba wyrazić nadzieję, że na przyszły Kongres, który ma się odbyć w Sztokholmie w 1966 r., wszystkie kraje socjalistyczne wyślą swoje delegacje. Tematem tego kongresu mają być m. in. gwarancje prawne bezpieczeństwa i higieny pracy (wniosek delegacji polskiej).

W. J.

ZJAZD KATEDR TEORII PAŃSTWA I PRAWA

1. W dniach od 9 do 14 III 1964 r. odbyła się w Karpaczu pierwsza ogólnopolska konferencja Katedr Teorii Państwa i Prawa. Organizatorem konferencji na zlecenie Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego była Katedra Teorii Państwa i Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego. Z ramienia MSW uczestniczyła w obradach naczelnik mgr Janina Rudzka-Kowalska. W konferencji udział wzięli samodzielni i pomocniczy pracownicy nauki Katedr Teorii Państwa i Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu im. M. Curie-Skłodowskiej z Lublina, Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, oraz przedstawiciele niektórych katedr historii doktryn polityczno-prawnych, socjologii i logiki.

Celem konferencji było przedyskutowanie pewnych zasadniczych problemów naukowo-badawczych w zakresie teorii państwa i prawa, miejsca teorii państwa i prawa w systemie nauk prawnych, zagadnień programowo-dydaktycznych oraz niektórych spraw organizacyjnych.

Na konferencji zostało wygłoszonych i przedyskutowanych siedem referatów.

1. Prof. dr Sylwester Zawadzki, wygłosił referat pt. *O stanie nauk prawnych*. Zaznaczając, że podstawą dyskusji powinien być artykuł o stanie nauk prawnych (PiP nr 2, 1964), którego był współautorem i z którym się solidaryzuje, ocenił obecny stan nauk prawnych w Polsce — mimo dużego postępu — jako niezadowolający. Podstawową przyczyną braków jest przede wszystkim nie zawsze właściwa metodologia, zbyt głęboko zakorzeniony dogmatyzm i tradycjonalizm, które ograniczają zakres badań jedynie do tekstów prawa obowiązującego. Nauki prawne powinny w większym aniżeli dotychczas stopniu zajmować się zagadnieniem oddziaływania normy prawnej na rzeczywistość społeczną. W sferze zainteresowań nauki prawa powinna znaleźć się wzajemna relacja zjawisk prawnych i pozaprawnych zjawisk społecznych. W tym celu nauka prawa powinna podejmować samodzielne badania empiryczne. Dotychczasowy niedostatek metodologiczny polegał między innymi na utożsamianiu badań empirycznych z socjolo-

gicznymi, czego konsekwencją był brak zainteresowania prawników dla zagadnień społecznego działania prawa. Prawnicy, korzystając szeroko ze współpracy socjologów, powinni uczestniczyć we wszystkich etapach procesu badawczego, począwszy od ustalenia kierunku badań, poprzez ich prowadzenie i samodzielną analizę wyników. Wypracowanie odpowiedniej metodologii badań empirycznych, uwzględniającej swoistości poszczególnych gałęzi prawa, jest jednym z pierwszoplanowych zadań stojących między innymi przed teorią państwa i prawa. Metodologia ta powinna dotyczyć społecznego działania norm prawnych w ogóle oraz działania jakiejś określonej kategorii norm.

Postulat rozszerzenia badań empirycznych w nauce prawa nie oznacza bynajmniej negowania znaczenia badań teoretyczno-prawnych i badań nad tekstami przepisów i nad orzecznictwem. Każda konfrontacja normy prawnej z rzeczywistością powinna być poprzedzona analizą teoretyczną. Istnieje potrzeba kompleksowego, wielopłaszczyznowego badania prawa, a badania empiryczne stanowią jeden ze sposobów podjęcia do analizy normy prawnej.

2. Prof. dr Jerzy Wróblewski wygłosił referat pt. *Stan badań naukowych w zakresie teorii państwa i prawa*. Referat ten zawierał analizę prac z zakresu teorii państwa i prawa, jakie ukazały się w latach 1959—1963. Próba systematyzacji tych prac jest utrudniona ze względu na wielokierunkowość prowadzonych badań, ze względu na brak wyraźnego zakresu badań, które niejednokrotnie prowadzone były również przez pracowników innych katedr.

W omawianym okresie zapoczątkowane zostały badania w zakresie ogólnej metodologii nauk prawnych (K. Opałek, J. Wróblewski). W wielopłaszczyznowych badaniach nad złożoną strukturą prawa wykorzystano osiągnięcia nauki w zakresie logiczno-językowym (W. Lang, J. Wróblewski, Z. Ziemiński), psychologicznym (J. Smiałowski), socjologicznym (np. zespołowe badania nad działalnością rad narodowych, nad sądami robotniczymi, prace A. Podgóreckiego) i cybernetycznym (W. Lang, F. Studnicki). Szeroko omawiane było zagadnienie integracji nauk społecznych (S. Ehrlich, S. Zawadzki).

Prace z zakresu teorii państwa i prawa skupiają się bądź wokół teorii państwa, bądź wokół teorii prawa. Mimo zarysowującej się specjalizacji poszczególnych katedr i pracowników, istnieje jednak ściśle powiązanie obu tych kierunków badań, co jest konieczne między innymi ze względów dydaktycznych.

W ogólnej teorii państwa centralnym zagadnieniem jest teoria państwa socjalistycznego (A. Łopatka, M. Maneli, S. Zawadzki). Zajmowano się szeroko zagadnieniem praworządności w ogóle i praworządności socjalistycznej (S. Ehrlich, W. Lang, K. Opałek, Z. Izdebski). Opracowane zostały zagadnienia demokracji ludowej, ogólne zagadnienia władzy państwowej (W. Zamkowski), zagadnienia rad narodowych (H. Rot, zespół INP PAN), działalność komisji rad narodowych (ośrodek łódzki, zespół INP PAN). Ukazały się doniosłe prace dotyczące państwa kapitalistycznego (S. Ehrlich, S. Zawadzki) i prace w zakresie krytyki współczesnej burżuazyjnej teorii państwa (M. Maneli, M. Sobolewski, W. Zamkowski).

Prace w zakresie teorii prawa są stosunkowo bardziej zróżnicowane aniżeli prace z teorii państwa. Wśród podstawowych pojęć prawnych omówione zostały następujące tematy: definicja prawa (Z. Ziemiński, J. Gregorowicz), pojęcie prawa (J. Wróblewski, S. Ritterman), normy i przepisy prawne (A. Delorme, W. Lang, S. Grzybowski, J. Nowacki, Fr. Studnicki, J. Smiałowski, J. Wróblewski, Z. Ziemiński), zagadnienia systematyki prawa dotyczące zupełności systemu prawa (A. Delorme), zasad systemu (J. Wróblewski), systemu prawa socjalistycznego (H. Rot) i zasad współżycia społecznego (A. Łopatka, Z. Ziemiński). Opracowane

zostały zagadnienia działania prawa i jego relacji do innych norm społecznych (M. Borucka-Arctowa, Z. Ziemiński). Szeroko omawiane były zagadnienia tworzenia, stosowania i wykładni prawa. Wśród prac nad krytyką współczesnej burżuazyjnej teorii prawa mamy opracowania ogólne (G. L. Seidler) i opracowania poszczególnych nurtów teoretyczno-prawnych (J. Kowalski, K. Opałek, J. Wróblewski, A. Turska, B. Bielawska, M. Król, H. Groszyk).

Pracownicy katedr teorii państwa i prawa zajmowali się również problematyką historii doktryn polityczno-prawnych.

Badania w zakresie teorii państwa i prawa w porównaniu do okresu sprzed roku 1959 wyraźnie się rozwinęły, ogarnęły szerszy wachlarz problemów. Ich dalszy rozwój powinien pójść w kierunku badania zagadnień ważnych, wciąż jeszcze dostatecznie nie opracowanych, przy uwzględnieniu nowych technik badawczych.

W łącznej dyskusji nad obu referatami — S. Zawadzkiego i J. Wróblewskiego — udział wzięli: doc. dr M. Borucka-Arctowa, doc. dr A. Podgórecki, prof. dr Z. Ziemiński, doc. dr J. Kowalski, dr J. Śmiałowski, prof. dr S. Ehrlich, dr A. Peczenik, dr W. Suchecki.

W toku dyskusji omówione zostały następujące zagadnienia: badania empiryczne i ich zastosowanie w naukach prawnych, wzajemny stosunek badań empirycznych i socjologicznych, wielopłaszczyznowa metoda badania prawa, sytuacja kadrowa i problem specjalizacji w katedrach teorii państwa i prawa, oraz sprawy dydaktyczne.

W podsumowaniu prof. dr J. Wróblewski omówił problem empirycznych badań w naukach prawnych, który najczęściej był przedmiotem dyskusji, wzajemny stosunek teorii państwa i teorii prawa i zagadnienie specjalizacji w ramach teorii państwa i prawa. Prof. dr S. Zawadzki przedstawił sytuację kadrową w katedrach teorii państwa i prawa i w INP PAN, omówił wzajemny stosunek nauki i ideologii, i dotychczasowe próby wdrożenia badań empirycznych w naukach prawnych.

Obrodam przewodniczył doc. dr W. Z a m k o w s k i.

3. Prof. dr Stanisław Ehrlich wygłosił referat pt. *Problemy metodologiczne teorii państwa i prawa na tle niektórych ostatnich publikacji*. Referat nawiązywał, miejscami polemicznie, do następujących publikacji: K. Opałek, *Metodologiczne problemy nauki prawa*; K. Opałek, J. Wróblewski, *Współczesna teoria i socjologia prawa w Stanach Zjednoczonych*; A. Podgórecki, *Socjologia prawa*.

Referent omówił związek, jaki zachodzi między przedmiotem a metodą badania, stwierdzając że istnieje między nimi ścisła zależność. Zastosowanie tych samych założeń metodologicznych, przy badaniu tego samego przedmiotu przez różnych badaczy, bynajmniej nie prowadzi automatycznie do tych samych wyników, zwłaszcza w kwestiach szczegółowych (np. poglądy K. Opałka i J. Gregorowicza na temat systematyki nauk prawnych).

Następnie prof. S. Ehrlich zajął się tzw. „dogmatyką” prawa. Stwierdził, że termin ten bywa używany w naszej nauce w różnych znaczeniach (dla określenia zespołu dyscyplin szczegółowych, pewnej metody badania). Kontrowersyjne są również poglądy co do usytuowania dogmatyki w systemie nauk prawnych, co do przedmiotu jej badań, a przede wszystkim co do jej roli w prawoznawstwie. Zdaniem referenta należy odrzucić przestarzałe już formalno-dogmatyczne metody badań prawa pozytywnego. Przy dotychczasowych bowiem metodach badań dogmatyka nie dawała nowych wartości poznawczych ani wskazówek skutecznego działania. Pożądane ukształtowanie poszczególnych dyscyplin badających prawo obowiązujące powinno doprowadzić do wyeliminowania nieaktualnego już terminu

„dogmatyka” prawa. Obustronne korzyści dałaby, zdaniem referenta, integracja teorii państwa i prawa i dyscyplin szczegółowych, z tym że rola tej pierwszej nie powinna bynajmniej ograniczać się do roli encyklopedii prawa.

Referent opowiedział się za traktowaniem tzw. prawa porównawczego nie jako dyscypliny prawniczej, lecz jako określonej metody badań. Wypowiedział się przeciwko pochopnemu kreowaniu nowych dyscyplin prawniczych. Nie ma obecnie potrzeby wyodrębniania polityki prawa jako osobnej dyscypliny. Polityka prawa jako działalność powinna być podejmowana przez każdą naukę prawniczą. Nie ma również potrzeby wydzielenia socjologii prawa ani też tworzenia partykularnych niejako socjologii, związanych z poszczególnymi dyscyplinami prawniczymi. Nie negując potrzeby badań empirycznych i socjologicznych prowadzonych przez prawników, referent podkreślał że nauce potrzebny jest „namysł teoretyczny”, teoretyczne uporządkowanie wyników badań empirycznych, potrzebne są hipotezy, które weryfikowane będą następnie między innymi w drodze empirycznej.

Referent stwierdził, że teoria państwa i prawa powinna badać panujące stosunki społeczne przy pomocy metod empirycznych, w możliwie szerokim zakresie uprawiać politykę i socjologię prawa, koordynować prace badawcze dyscyplin szczegółowych.

W dyskusji udział wzięli: doc. dr A. Podgórecki, prof, dr K. Opałek, prof. dr Z. Ziemiński, prof, dr S. Zawadzki, dr J. Śmiałowski, mgr W. Zabielski, dr W. Suchecki, dr L. Łustacz, prof, dr J. Wróblewski, doc. dr J. Kowalski, dr H. Rot, doc. dr A. Łopata, dr Z. Ziemia, dr A. Peczenik, dr W. Lang, doc. dr W. Zamkowski, mgr J. Markiewicz.

Doc. dr A. Podgórecki i prof, dr K. Opałek częściowo polemizowali z niektórymi тезami wysuniętymi w referacie. A. Podgórecki stanął na stanowisku, że wyodrębnienie poszczególnych dyscyplin prawniczych jest jedynie kwestią konwencji, a sprawdzianem jej trafności jest jej użyteczność. Istotnym zagadnieniem jest właściwe połączenie socjologii prawa i polityki prawa z dyscyplinami szczegółowymi. Argumentem przemawiającym za wyodrębnieniem polityki prawa jest fakt, że zagadnienia polityczne w prawie są bardzo żywo dyskutowane i nie jest rzeczą obojętną, jaki czyni się użytek z wyników badań naukowych. A. Podgórecki wypowiedział się za wyodrębnieniem socjologii prawa w osobną dyscyplinę.

Prof. dr K. Opałek omówił pozycję „dogmatyki prawa” w prawoznawstwie. Dogmatyka prawa nie ogranicza się, jego zdaniem, jedynie do formalnej egzegezy tekstów prawnych, ale daje pewne wskazówki skutecznego działania, a jej twierdzenia można zweryfikować na podstawie materiału normatywnego. Poza tym dogmatyka prawa służy umocnieniu porządku prawnego. To stanowisko nie oznacza bynajmniej negowania możliwości stopniowego oddziaływania koncepcji teoretyków państwa i prawa na kierunki zainteresowań dogmatyki.

Dyskusja oscylowała przede wszystkim wokół zagadnień pojęcia „dogmatyki prawa”, przedmiotu badań dyscyplin szczegółowych, przedmiotu badań teorii państwa i prawa i jej stosunku do dyscyplin szczegółowych oraz wokół metodologii nauk prawnych.

Dyskusję podsumował prof, dr S. Ehrlich, który zgodził się z większością wypowiedzi w dyskusji i sprecyzował dodatkowo swoje stanowisko w omawianych sprawach.

Obradom przewodniczyli prof, dr S. Zawadzki i doc. dr A. Łopata, który wypowiedział kilka uwag na temat przebiegu dyskusji, porównując obecny

zjazd ze zjazdem katedr teorii państwa i prawa i prawa państwowego, jaki odbył się w roku 1951 w Krakowie.

4. Doc. dr Jan Baszkiewicz wygłosił referat pt. *Stosunek teorii państwa i prawa do historii doktryn polityczno-prawnych*. Historia doktryn polityczno-prawnych bada związek między faktami i Ideami polityczno-prawnymi, wyjaśnia rolę faktów politycznych i ustrojowych, wskazuje na wzajemny związek myśli politycznej i rozwoju nauki. Wyświetlenie dróg inspiracji ideowych w obrębie myśli politycznej, wyjaśnienie związków między poszczególnymi koncepcjami, wyjaśnienie związków poglądów polityczno-prawnych z horyzontami intelektualnymi klas społecznych, to elementy składające się na samodzielną wartość tej dyscypliny, niezbędnej dla ukształtowania właściwej postawy politycznej i światopoglądowej młodego prawnika.

W ten sposób pojęty przedmiot i zadania historii doktryn polityczno-prawnych decyduje o jej ścisłym związku z teorią państwa i prawa. Historia doktryn powinna spełniać rolę pośrednika między wstępem do nauki o państwie i prawie a rozwiniętym wykładem teorii państwa i prawa. Z drugiej strony historia doktryn oczekuje od teorii państwa i prawa pomocy w postaci wysuwania nowych problemów, jak również krytycznej oceny jej dorobku.

Na tle tego wzajemnego związku powstaje problem czasowego rozgraniczenia zakresu historii doktryn polityczno-prawnych i teorii państwa i prawa. Kryterium tutaj powinna być żywotność badanych idei, a więc powinno to być kryterium elastyczne.

Pozytywnie ocenił referent wzrost zainteresowania historii doktryn polityczno-prawnych dla czasów najnowszych.

W dyskusji nad referatem udział wzięli: dr J. Smiałowski, dr W. Lang, prof, dr J. Wróblewski, dr H. Olszewski, doc. dr J. Malarczyk, doc. dr J. Kowalski, mgr J. Markiewicz, prof, dr St. Ehrlich, mgr Cz. Kwaśnik, prof, dr K. Opalek, doc. dr M. Borucka-Arctowa, dr R. Mitaszko, dr W. Lang.

W toku dyskusji omówione zostały następujące zagadnienia: model historii doktryn polityczno-prawnych, jej przedmiot i usytuowanie w programie studiów prawniczych, stosunek historii doktryn do teorii państwa i prawa, głównych zagadnień i kierunków filozofii oraz do szczegółowych dyscyplin prawniczych, a także rola wychowawczo-ideowa historii doktryn w kształceniu prawników.

Jako ostatni zabrał głos referent, który wyraził radość z powodu jednomyślnego uznania wartości i przydatności historii doktryn w programie studiów prawniczych. Zgodził się z większością dyskutantów, że wykład z historii doktryn powinien się ograniczyć tylko do czasów najnowszych, natomiast poglądom dawniejszym należy poświęcić tylko krótkie wprowadzenie. Nie jest to jednoznaczne z ograniczeniem przedmiotu badań historii doktryn polityczno-prawnych.

Przewodniczący posiedzenia, prof, dr J. Wróblewski stwierdził, że historia doktryn jest potrzebna na studiach prawniczych jako przedmiot ogólnokształcący i nader ważny ideologicznie. Należy utrzymać dotychczasową nazwę i wymiar zajęć z tego przedmiotu, przy czym proporcje zagadnień wykładanych w jego ramach powinny być ustalone na konferencji specjalistów. Należy skorelować zakres historii doktryn polityczno-prawnych z teorią państwa i prawa i z głównymi zagadnieniami filozofii marksistowskiej i teorii rozwoju społecznego.

5. Dr Henryk Groszyk wygłosił referat pt. *Teoria państwa i prawa a sciences politiques*. Treścią referatu, który omawiał francuską koncepcję sciences politiques, były niektóre tezy uprzednio opublikowanych artykułów tegoż autora (*O francuskiej koncepcji nauki politycznej*, Annales UMC-S, sectio G, vol. VIII,

7, Lublin 1961 i *O trudnościach metodologicznych francuskiej nauki politycznej*, Annales UMC-S, Sectio G, vol. X, 7, Lublin 1963).

Referent omówił następujące zagadnienia: geneza i funkcje sciences politiques, przedmiot ich badań oraz metody i techniki badawcze. Problemy te zostały przedstawione w porównaniu z marksistowską teorią państwa i prawa.

Podkreślając wyjątkowo dużą rolę marksizmu w całokształcie rozważań teoretycznych o polityce, H. Groszyk stanął na stanowisku, że istnieje marksistowska koncepcja nauki politycznej, pomimo że brak dotychczas takiej nazwy. Teoria państwa i prawa powinna włączyć, zdaniem referenta, w krąg swoich zainteresowań szereg problemów współczesnej praktyki politycznej, opierając się przede wszystkim na badaniach empirycznych. Brak jest dotychczas wyczerpujących badań nad działaniem mechanizmu państwa socjalistycznego, mechanizmu władzy państwowej, działalności „grup nacisku”. Tego rodzaju badania wymagają unowocześnienia technik badawczych.

Dyskusyjne jest zagadnienie, w jakim stopniu marksistowska teoria państwa i prawa może korzystać z wyników badań burżuazyjnej nauki politycznej.

Kontrowersyjne jest tworzenie i uprawianie odrębnej nauki politycznej. Brak jednomyślnej odpowiedzi na pytanie, jakie miałyby być jej miejsce w systemie nauk społecznych. Referent uważa, że w socjalistycznym systemie nauk społecznych zagadnieniami polityki powinna zajmować się teoria państwa i prawa. Istnieje jednocześnie potrzeba współpracy wielu nauk, aby dokonać analizy zjawisk politycznych w ustroju socjalistycznym i konkretnie w naszym państwie.

W dyskusji nad referatem wzięli udział: dr J. Smiałowski, prof, dr S. Zawadzki, doc. dr J. Kowalski, dr W. Lang, dr R. Mitaszko, mgr J. Markiewicz, mgr E. Zieliński, prof, dr S. Ehrlich, doc. dr A. Łopátka,

Większość dyskutantów stanęła na stanowisku, że teoria państwa i prawa z punktu widzenia potrzeb nauk politycznych wymaga rozbudowania. W procesie badań nad państwem teoria państwa i prawa powinna spełniać rolę integracyjną i w tym celu powinna przyswoić sobie nowoczesne metody i techniki badawcze. Obok tej funkcji integrującej i kontaktu z innymi naukami zajmującymi się państwem, teoria państwa i prawa powinna prowadzić również badania samodzielnie. Dyskutanci nie wskazywali na potrzebę wyodrębnienia nauki polityki w osobną dyscyplinę.

Na zakończenie dr H. Groszyk stwierdził, że jego zdaniem nic nie stoi na przeszkodzie, by nauki polityczne w różnych państwach zajmowały się różnymi zagadnieniami. Istnieje jednak potrzeba instytucjonalnej organizacji i synchronizacji badań w poszczególnych krajach.

Dyskusję podsumował przewodniczący posiedzenia prof, dr J. Wróblewski 6. Doc. dr Adam Łopátka wygłosił referat pt. *Miejsce wstępu do nauki o państwie i prawie oraz teorii państwa i prawa w programie studiów prawniczych*.

Podstawą referatu były dotychczasowe doświadczenia Katedry Teorii Państwa i Prawa UAM w Poznaniu. Na wstępie referent rozdał zebrany tekst programu, według którego odbywają się w Poznaniu zajęcia ze wstępu do nauki o państwie i prawie, oraz projekt programu, według którego będą odbywać się zajęcia na V roku.

Centralnym zagadnieniem referatu był przedmiot i zakres wstępu i teorii państwa i prawa. Wstęp koncentruje się wokół generalnych tez nauki marksistowsko-leninowskiej o państwie i prawie i wokół podstawowych pojęć prawoznawstwa. Z tego tematycznego profilu wynika jego rola w całokształcie dyscyplin

prawniczych. Wstęp nie powinien ograniczać się do roli encyklopedii prawa. Wykład ze wstępu winien być jednak wolny od szerszych polemik i od przedstawiania kontrowersyjnych poglądów. Dzieje poglądów powinny być pominięte na rzecz historii doktryn polityczno-prawnych. Wstęp powinien być wprowadzeniem do wszystkich dyscyplin prawniczych, wykładanych w toku dalszych studiów.

Wykład teorii państwa i prawa na V r. winien być wykładem podsumowującym i utrwalającym wiedzę zdobytą w toku studiów. Winien być ściśle związany z warsztatem danej katedry, oraz z pracami innych katedr teorii państwa i prawa w kraju. Wykład może nie być jednolity w skali całego kraju. Konieczne są jednak te same założenia filozoficzne i metodologiczne oraz pewien wspólny zespół podstawowych tematów. Teoria państwa i prawa powinna być częściowo twórczym rozwinięciem problematyki omawianej w ramach wstępu. Wykład z teorii powinien wskazywać na pewne punkty styczne państwa i prawa z innymi zjawiskami społecznymi, powinien być w nim położony nacisk na krytyczne omówienie współczesnych ustrojów, powinien nawiązywać do polskiego materiału normatywnego, zawierać polemikę z poglądami burżuazyjnymi.

Referent postulował opracowanie szczegółowego programu wykładu z teorii państwa i prawa, uwzględniającego warsztat naukowy poszczególnych katedr, wydanie zwięzłego jednego lub dwóch podręczników wstępu do nauki o państwie i prawie, wydanie przynajmniej dwóch podręczników z teorii państwa i prawa oraz opracowanie systemu teorii państwa i prawa. To ostatnie zadanie mogłby podjąć INP PAN.

Referent postulował także, aby usytuowanie wstępu i teorii państwa i prawa w nowym programie studiów prawniczych pozostawić bez zmian.

W dyskusji udział wzięli: dr J. Śmiałowski, prof, dr J. Wróblewski, doc. dr W. Zamkowski, doc. dr M. Borucka-Arctowa, dr W. Suchecki, mgr A. Michalska, dr A. Peczenik, prof, dr S. Zawadzki, dr W. Lang, prof, dr S. Ehrlich, prof, dr K. Opalek, dr Z. Ziemia, doc. dr J. Kowalski, dr L. Łustacz, naczelnik mgr J. Rudzka-Kowalska.

Większość dyskutantów opowiedziało się za proponowanym podziałem materiału pomiędzy wstęp a teorię państwa i prawa. Brak było jednomyślności co do zakresu materiału i charakteru wykładu z teorii. Wszyscy byli zgodni, że przy wspólnych założeniach metodologicznych powinni on obejmować wybrane zagadnienia z uwzględnieniem specjalizacji katedry.

Na zakończenie dyskusji referent stwierdził, że ustalenie programu teorii państwa i prawa nie oznacza bynajmniej programu jednolitego. Katedry powinny wymieniać między sobą informacje i pomoce naukowe. Referent przyłączył się do głosów domagających się stabilizacji organizacyjnej i programowej wstępu do nauki o państwie i prawie oraz teorii państwa i prawa.

Przewodniczący obrad prof, dr S. Ehrlich omówił formy organizacyjne nauczania teorii państwa i prawa oraz zagadnienie podręczników i programu.

7. Doc. dr W. Zamkowski wygłosił referat pt. *Problemy dydaktyczne wstępu i teorii państwa i prawa.*

Źródłem dla opracowania referatu były własne obserwacje referenta, materiały z konferencji dydaktycznej we Wrocławiu i wyniki rozpisanej wśród studentów ankiety.

Referent omówił podstawowe formy dydaktyczne: wykłady, ćwiczenia, pro-seminaria i seminaria. Nadal podstawową formą dydaktyczną jest wykład, zwłaszcza wówczas gdy przedstawia najważniejsze i najaktualniejsze zagadnienia z danego przedmiotu. Referent jest zwolennikiem wykładu koncentrującego się na

pewnych zagadnieniach, co pozwala uniknąć dublowania podręcznika. Z punktu widzenia wiadomości egzaminacyjnych wykład i ćwiczenia powinny łączyć się z własną pracą studenta. Zadaniem ćwiczeń powinno być między innymi nauczanie studenta posługiwania się językiem prawniczym, kształtowanie odpowiedniej postawy ideologicznej i politycznej, pobudzanie studenta do systematycznej pracy. Przy prowadzeniu ćwiczeń należy łączyć elementy repetytorium z dyskusją.

Wybór proseminariów i seminariów łączy się najczęściej z perspektywą przyszłej pracy absolwenta, stąd niewielka stosunkowo ilość studentów uczęszcza na seminaria z teorii państwa i prawa. Na proseminariach studenci dokonują recenzji dzieł oraz najprostszych kompilacji. Tematyka proseminaryjnych dyskusji odpowiada tematyce wykładu monograficznego. Tematy prac magisterskich z teorii państwa i prawa podejmowane na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego są wycinkami jednego ogólnego problemu, co pozwala na aktywny udział wszystkich uczestników w dyskusjach. Cel, jaki powinno postawić się przy pisaniu pracy magisterskiej, to przede wszystkim nauczanie studenta techniki badań naukowych.

Odrębnie omawianym problemem była dydaktyka na studium zaocznym, gdzie wykład nie ma charakteru ani wykładu kursowego, ani monograficznego, a ćwiczenia prowadzone systemem dyskusyjnym mają charakter uzupełniający.

W dyskusji głos zabierali: doc. dr A. Łopatka, prof. dr J. Wróblewski, doc. dr M. Borucka-Arctowa, prof. dr S. Ehrlich, dr W. Lang, dr W. Suchecki, dr J. Smiałowski, doc. dr J. Kowalski. Omówione zostały szeroko zagadnienia dydaktyki na studiach stacjonarnych, zaocznych i administracyjnych, trudności metodologiczne, podręczniki i pomoce naukowe.

W toku dyskusji doc. dr A. Łopatka poinformował o prowadzonych obecnie pracach komisji powołanej przez Sekcję Uniwersytecką Rady Głównej dla zbadania prac magisterskich z teorii państwa i prawa, które zostały przyjęte w latach 1959—1963. Mówca stwierdził, że w wymienionym okresie przyjętych zostało 75 prac, z czego najwięcej prac przypada na Uniwersytety: Wrocławski, Krakowski i Poznański.

Obrady konferencji podsumował przewodniczący ostatniego posiedzenia prof. dr K. Opałek, wypowiadając się za organizacją tego rodzaju konferencji corocznie. Pozytywnie ocenił on przebieg konferencji i wyraził nadzieję, że będzie ona twórczym wkładem w dalszy rozwój nauki teorii państwa i prawa.

Bezpośrednio po zakończeniu konferencji odbyło się zebranie kierowników katedr, na którym ustalono procedurę opracowania szczegółowego programu z teorii państwa i prawa. Ustalono też, że następny zjazd katedr zostanie zorganizowany przez Katedrę Teorii Państwa i Prawa UAM w czerwcu 1965 r. Przyjęto także program tego zjazdu. Uznano za celowe zaproszenie do udziału w zjeździe niektórych pracowników katedr prawa państwowego i katedr socjologii.

Anna Michalska

ROZPRAWY DOKTORSKIE NA WYDZIALE PRAWA UAM W POZNANIU W OKRESIE OD 1 XI 1963 DO 28 II 1964 R.

1. Mgr Jerzy Luciński, ur. 24 I 1928 r. w Bydgoszczy, studiował w latach 1948—1952 na Wydziale Prawa Uniwersytetu Poznańskiego. Uzyskał stopień doktora nauk prawnych na podstawie rozprawy pt. *Majątki ziemskie panującego w Małopolsce do roku 1385*. Promotor: prof. dr Józef Matuszewski (Poznań); recenzenci:

prof, dr Juliusz Bardach (Warszawa) i prof, dr Michał Sczaniecki (Poznań). Uchwała Rady Wydziału Prawa UAM z dnia 16 XII 1963 r.

2. Mgr Kazimierz Marszał, ur. 18 VIII 1931 r. w Studzieńcu pow. Chodzież, studiował w latach 1953—1957 na Wydziale Prawa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Uzyskał stopień doktora nauk prawnych na podstawie rozprawy pt. *Przedawnienie wszczęcia postępowania karnego*. Promotor: prof, dr Jan Haber (Poznań); recenzenci: doc. dr Maria Lipczyńska (Wrocław) i doc. dr Jerzy Śliwowski (Toruń). Uchwała Rady Wydziału Prawa UAM z dnia 20 II 1964 r.

A M.